

Etikai értékek és alapelvek az egyház társadalmi tanítása szerint

Beran Ferenc

Plébános, Budapest-Újlak Sarlós Boldogasszony Plébánia

Az Igazságosság és Béke (Iustitia et Pax) Pápai Tanácsa 2007-ben új, a nemzetközi sajtóban is jelentős visszhangot kiváltó dokumentumot, az Egyház társadalmi tanítását összefoglaló ún. „kompendiumot” adott ki. Újdonsága abban mutatkozik meg, hogy a **társadalom egészét vizsgálja**, és ehhez **átfogó társadalometikai rendszert** is ad. A korábban megjelent pápai szociális enciklikák ugyanis nem tekintették feladatuknak, hogy minden társadalmi problémára kitérjenek. Ezek a minden jóakarató embert megszólító körlevelek általában a kor egyes aktuális kérdéseire adtak választ a Biblia és a hagyomány alapján.

Néhány példa: a XIX. század végén (1891) XIII. Leó pápa első *Rerum novarum* kezdetű enciklikája a munkáskérdéssel foglalkozott. A diktatúrák idején (1937) XI. Pius pápa *Mit brennender Sorge* kezdetű levele jelezte, hogy az Egyház „emésztő gonddal és aggodalommal” elítéli a németországi náciizmust. A hidegháború idején (1963) XXIII. János pápa *Pacem et terris* dokumentuma a békére szólított fel. S végül az utolsó, II. János Pál pápa *Centesimus annus* kezdetű enciklikája (1991) a szocialista világrend összeomlásának okait vizsgálta, és etikai szempontból értékelte a kapitalizmust. A kompendium ezek üzenetét nemcsak összegzi, hanem rendszerbe is foglalja és kiegészíti olyan témákkal, amelyeket az enciklikák nem tárgyaltak részletesebben. Ilyen téma például a környezetvédelem.

1 Az Egyház társadalmi tanításának célja

Munkánk elején érdemes röviden kitérni arra, hogy mit jelent az Egyház társadalmi tanítása elnevezés. Az Egyház társadalmi tanítása a *társadalmi jelenségeket* (családi élet felbomlása, munkanélküliség, globalizáció, környezetszennyezés, háborúk) vizsgálja a **hit által megvilágított ész** fényénél. A keresztény felfogás szerint a hit és az értelem nincs ellentétben egymással. Az értelem arra törekszik, hogy megismerje a valóságot, annak összefüggéseit, a hit pedig egy végső távlatot ad az igazságot kereső értelem számára. Ebben a távlatban tudja értelmezni önmagát és a társadalmi jelenséget. Mivel fontos

szerepet tulajdonít az értelemnek, ezért a társadalmi jelenségek vizsgálatánál felhasználja a többi tudomány eredményeit. Így épít a szociológiára, a közgazdaságtanra, a pszichológiára és a politológiára.

Például a munkanélküliség vizsgálatánál figyelembe veszi, hogy a munkának tárgyi és alanyi oldala van. A tárgyi feltételek biztosításához szükség van műszaki tudományokra, közgazdaságtanra, szociológiára. Ezek eredményeinek elismerése mellett felhívja a figyelmet arra is, hogy az alkotó munka hozzátartozik az ember lényegéhez, az „istenképességének” egyik fontos jele, amelynek a lehetőségétől senkit sem szabad megfosztani.

Az Egyház társadalmi tanításának célja az örömhírből ered. Ennek megfelelően **segítséget akar adni** a társadalomban élő ember számára, hogy személyiségét a legteljesebb módon ki tudja teljesíteni. Azt is mondhatjuk, hogy erkölcsi *értékrendet* ad, amely a társadalmi élet egyes területein az értelem segítségével alkalmazható. Az Egyház társadalmi tanítása elsősorban az *erkölcstan* területéhez tartozik. Az Egyház társadalmi tanítása célja tehát nem az, hogy ítéletet mondjon, hanem hogy segítséget adjon a problémák megoldásához. Jézus szavai jutnak eszünkbe, aki nem azért jött, „hogy elítélje, hanem hogy üdvözítse a világot”. XVI. Benedek pápa így ír az Egyház társadalmi küldetéséről: *Az Egyház feladata „az értelem megtisztítása, és az erkölcsi erők felébresztéséhez való hozzájárulás, amelyek nélkül igazságos struktúrákat sem felépíteni, sem tartósan működésben tartani nem lehet”*.¹

2 Alapvető értékek és elvek

Tanulmányunkban nem vállalkozunk arra, hogy az Egyház társadalmi tanítását összefoglaló kompendiumról átfogó képet adjunk, hanem csak arra szorítkozunk, hogy – a címben megadott témának megfelelően – a tanítás etikai megalapozásával, foglalkozzunk. Ez a téma a kompendium negyedik fejezetében található és „Az Egyház társadalmi tanításának alapelvei” cím alatt található. Véleményünk szerint azonban ennek a résznek több szempontból is kiemelt jelentősége van. Egyrészt azért, mert a kompendium a társadalmi élet egyes területeinek bemutatásánál (család, munka, gazdaság, politika, nemzetközi közösség, környezetvédelem, és béke támogatása) következetesen ezekre az alapelvekre és értékekre hivatkozik, másrészt azért mert ez az etikai megalapozás ki kiindulópont ahhoz, hogy az Egyház párbeszédet folytasson más filozófiákkal vagy társadalometikát képviselő eszmékkel.

¹ XVI. BENEDEK PÁPA, *Az Isten szeretet, 29.*

2.1 A személy méltóságának kiemelt fontossága

Az egyházi tanítás kiinduló pontja az, hogy Isten a túlaradó szeretetével minden embert a saját képmásra teremtette (vö. Ter 1,28), ezért az ember „**istenképiséggel**” rendelkezik. Ennek az alapigazságnak sok személyes és társadalmi következménye van.

Személyes következménye az, hogy az ember csak Istennek az ember felé megnyilvánuló szeretetének ismeretében „fedezi fel saját létezésének és történelmének gyökereit és végcélját.” (ETTK 34) Isten szeretete ad számára egy olyan távlatot, amelyben önmagát vágyait, törekvéseit értelmezni tudja. A tanítás szerint ennek szeretetnek, és Isten üdvözítő tervének a felismerése adja meg számára az ember számára az ún. „**identitástudatot**” és ez teszi őt igazán *szabaddá* külső hatásokkal szemben (vö. ETTK 45). Továbbá, hogy az ember istenképisége miatt mindig a teljességre irányul, emiatt nem elégedhet meg féligazságokkal, a teljeségről lemondó megoldásokkal.

- Például Isten szeretetének távlatában tudja értelmezni a betegségeket, megpróbáltatásokat.

Az istenképiségnek azonban van *társadalmi* vonatkozása is. „Az emberi személy nem tud társadalmi, gazdasági és politikai struktúrák **eszközévé** válni, és nem is szabad azzá válnia, mivel az ember szabadsága arra van, hogy végső célja felé irányuljon.” (ETTK 48). Egy másik helyen pedig alapelveként megállapítja, hogy az egész társadalmi élet középpontjában az ember áll.

„Az egész társadalmi élet semmi mással össze nem téveszthető főszereplőjének, az emberi személynek a kifejeződése. Az Egyház sokszor és sokféle formában volt ennek a tudásnak hiteles értelmezője azzal, hogy felismerte és leszögezte: a társadalmi lét minden területének és minden megnyilvánulásának **középpontja az emberi személy**: „Az emberi társadalom annál a mozzanatnál fogva tárgya a társadalmi tanításnak, hogy nem áll sem a társadalom által egyesített embereken kívül, sem pedig fölöttük, hanem kizárólagosan bennük, közöttük, s következésképpen *érettük létezik.*”² (ETTK 106)

Az alapelv, hogy a társadalmi élet középpontjában az ember áll, a társadalmi élet minden területén érvényes. Ez a gondolatot a kompendium következetesen képviseli.

2.2 A személy méltósága és az alapvető etikai értékek

A személy méltósága és az értékek kapcsolatáról pedig ezt állítja a dokumentum:

² Katolikus Nevelés Kongregációja, *Orientamenti per lo studio e l'insegnamento della dottrina sociale della Chiesa nella formazione sacerdotale*, 35, Tipografia Poliglotta Vaticana, Roma 1988, 39. o.

„Minden társadalmi érték szerves része az emberi méltóságnak és a személy kiteljesedést szolgálja.]...[Gyakorlásuk jelenti a biztos és szükségszerű utat a személy tökéletesedéséhez és az emberségesebb társadalmi együttéléshez.” (ETTK 197) „Ezek az értékek: az igazság a szabadság, az igazságosság és a szeretet.” (ETTK 197).

A személy méltóságából következik, hogy az ember nem elégszik meg az események felszínes magyarázatával, különféle vélekedések egybevetésére, hanem törekszik az **igazság**, vagyis a valóság mélyebb megismerésre. Az igazság etikai szempontból elsősorban az erkölcsiség objektív követelményeit, az ember létéből származó értékrendet jelenti (vö. ETTK 198). A **szabadság** és az igazság szoros kapcsolatban állnak egymással. Lényegében a személy önrendelkezését jelenti, amellyel megismeri az igazságot, elkötelezi magát mellette, és amellyel hétköznapi döntéseit meghozza. A megismert igazság ugyanakkor szabadabbá is teszi az embert (vö. Jn 8,32). A szabadságnak korlátai is vannak, tekintettel kell lennie a közösség javára (ETTK 200). Az **igazságosság** olyan társadalmi érték, amely a hasonló nevű erény gyakorlása során jön létre (ETTK 201). Azt jelenti, hogy mindenkinek megadják azt, ami az igazság szerint jár neki. Az igazságosság tehát, ahogy a magyar nyelv is jelzi, feltételezi az igazságnak ismeretét.³ Látható, hogy az Egyház értelmezése szerint az igazságosság eredendően nem emberi megállapodás kérdése, hanem az ember legmélyebb lényegéből fakad (ETTK 202). A kereszténység, a Jézus által hirdetett evangélium alapján tanítja, hogy **szeretet** a társadalometika legnagyobb erkölcsi értéke. A szeretet alapvetően jóakaratot jelent, amely válasz Isten megelőző, ingyenes szeretetére. A szeretet olyan hajtóerő, amely az egyént és a társadalmat a közjó megvalósítására indítja. A szeretet hatással van az igazság keresésére, a szabad döntésre és az igazságosság gyakorlására is. Mindezt a szeretet „eleveníti meg.” (ETTK 205)

2.3 A személy méltósága és az etikai alapelvek

Az előző részben láttuk, hogy a katolikus tanítás a legfontosabb társadalometika értékeket az Isten képmására teremtett ember méltóságából eredezteti. Ezt a perszonalista szemléletmódot követve az etikai alapelvek gyökeréül is az emberi személy méltóságát jelöli meg. Erről így ír a kompendium:

„Az emberi személy méltóságának elve „megalapozza az Egyház társadalmi tanításának tanításnak összes többi elvét és tartalmát; Ezek a közjó, a szubszidiaritás (kisegítés elve) és a szolidaritás elve” (ETTK 160)

Már a görög bölcsélet felismerte, hogy az egyik legfontosabb társadalometikai alapelv a **közjó**. A kompendium, a hagyomány alapján átfogó képet a közjó tartalmáról. A közjó eszköz oldaláról így ír: A közjó a társadalomban élő minden

³ Megjegyzés: A latin igazságosság (iustitia) nem az igazság, hanem a jog (ius) fogalomból származik. A jog azonban egyik elsődleges feladatának tekinti, hogy az igazság szerint járjon el.

személy méltóságának egységéből és egyenlőségéből ered, és amely azoknak a társadalmi feltételeknek az összességét jelenti, amely „mind a csoportoknak, mind az egyes tagoknak lehetővé teszi, hogy teljesebben és könnyebben elérjék tökéletességüket.” (ETTK 164). Ezután azonban kiemeli, hogy a „minden ember, és az egész ember” javát jelenti (ETTK 165). Ez a meghatározás rámutat arra, hogy a közjó célt is jelent az ember számára, amely magában foglalja a természetfeletti távlatot.⁴ A közjóból származik a **javak egyetemes rendeltetése**, amely jelzi, hogy a magántulajdon „eszköz csupán a javak egyetemes rendeltetéséhez viszonyítva” (ETTK 177). A **szubszidiaritás** elve azt mutatja, hogy a magasabb szintű társadalmi egységnek (államnak), hogy kell segítséget kell adnia egy alacsonyabb szintű egységnek (család, csoport, társulás). A segítségnek támogató, előmozdító és fejlesztőnek kell lennie, soha sem szabad a kisebb egységet bomlasztani, vagy bekebelezni. Amit az alacsonyabb szintű szerveződött közösség képes végrehajtani, azt magasabb szinten szerveződött társulásra áthárítani jogszerűtlenség és súlyos bűn”. (ETTK 186). A szubszidiaritásból vezethető le a **részvétel elve**, amely hozzájárulás a közösség kulturális, gazdasági, társadalmi és politikai életéhez. (ETTK 198) Végül a társadalmi alapelvekhez tartozik a **szolidaritás** elve, amely erkölcsi erény is egyben. A szolidaritás azt a követelményt fejezi ki, hogy az embereket és a társadalmi csoportokat, az egységesítő kötelek sokaságában ismertjük fel, azzal a céllal, hogy „gondoskodjunk, a közös és mindenkivel megosztott növekedésről.” (ETTK 194) A szolidaritás elve megkívánja, hogy az ember tudatában legyen a közösséggel szembeni kötelességével. Isten megelőző szeretete indítja az embert a szolidaritásra. Így a szeretet a szolidaritás indítója és kiteljesedése is.

2.4 Az értékek és alapelvek közötti kapcsolat

Korábban több ízben utaltunk arra, hogy az értékek, és az alapelvek az Isten képmására teremtetett ember méltóságából származnak. Az ember, miközben a jóra törekszik képes felismeri azt, hogy melyek azok az értékek, amelyek kiteljesedését szolgálják, és milyen elvek szerint kell cselekednie ahhoz, hogy a kiteljesedés valóban meg is valósuljon. Felmerül azonban a kérdés: Milyen kapcsolat van az értékek és az alapelvek között? A kompendium szerint az értékek és az alapelvek közötti elválaszthatatlan kapcsolatot alapjául az emberi méltóságot és célra való irányultságot jelöli meg, kettőjük viszonyára vonatkozóan pedig röviden megállapítja, hogy az **értékek „megkívánják az alapelvek alkalmazását”** és **„az értékeknek megfelelő etikus magatartásformákat”** (ETTK 197). Az emberi személyben levő értékek tehát serkentően hatnak a cselekvésre és a magatartásra. A gondolatot mélyebben kifejtve tehát azt mondhatjuk, hogy az értékek, vagyis az igazság ismerete, a szabadság álélése, az igazságosság és a szeretet erénye megkívánja az alapelvek alkalmazását, vagyis a

⁴ Vö. ARNO ANZENBACHER, *Keresztény társadalometika*, Szent István Társulat, 2001. 191. old.

közjóra való törekvést, a szegények melletti elkötelezettséget, a közös munkában való részvételt, mások megsegítését (szubszidiaritás), és a kölcsönös felelősségvállalást (szolidaritás). A dokumentumnak a tanítása egybecseng az emberi tapasztalattal, hiszen az emberben levő szellemi, lelki értékek a cselekedetekben, viselkedésben is megmutatkoznak.

Végül példaként hivatkozhatunk a keresztény etika alapjának tekintett társadalmi szeretetet (érték) és mai világban sokat használt, a mindenki számára növekedést, gazdagodást biztosító szolidaritás (alapelv) szoros kapcsolatára. A Názáreti Jézusban felismert megelőlegezett, ingyenes szeretet arra indítja az embert, hogy szeresse felebarátját, embertársát, még akkor is, ha az ellenséges vele szemben. „Így a felebarát nem csupán jogokkal rendelkező, mindenkivel alapvetően egyenlő emberi lény, hanem az Atya képmása, aki Jézus vére által van megváltva, és akinek életében folyamatosan működik a Szentlélek. Ez az oka annak, hogy a másikat akkor is szeretni kell, ha ellenség, azzal a szeretettel, amellyel Isten szereti, készen érte áldozatra, még a legnagyobb áldozatra is, életünk odaadására testvéreinkért (vö. 1Jn 3,16).” (ETTK 196)

Összefoglalás

Tanulmányunk az értékek és alapelvek kapcsolatát vizsgálta az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma tükrében. Összefoglalásul megállapíthatjuk, hogy a keresztény tanítás az istenképiséget hordozó embert állítja középpontba, és annak kiteljesedést segíti. II. János Pál pápa szavaival élve: „Az egyház útja az ember útja”. A lelkében istenképiséget hordozó ember élete során erkölcsi értékeket ismer fel, sajátít el. Ezek az értékek indítják őt arra, hogy olyan elveket fogalmazzon meg, amelynek segítségével önmagát teljesebbé tudja tenni, és a közösség javát, a közjót szolgálja.